

zaprasza na

blask CHRISTIANITATIS

„Akademia Genius loci” – projekt realizowany w Rezerwacie Archeologicznym Genius loci
dofinansowano ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego pochodzących
z funduszu promocji kultury.

rezerwat archeologiczny
 Genius loci

Ministerstwo
Kultury
i Dziedzictwa
Narodowego.

Św. Augustyn – mistrz
*doctrinae christiana*e

Agnieszka Kijewska
Wydział Filozofii KUL
agnieszka.kijewska@kul.pl

AURELIUSZ AUGUSTYN (354-430)

- Ojciec Kościoła Zachodniego (łacińskiego).
- **Ojcami** nazywa się pisarzy pierwszych wieków chrześcijaństwa (do VIII w.), którzy głosili prawowierną naukę, odznaczali się świętością życia oraz aprobatą Kościoła, w którym żyli i umarli.

De doctrina christiana – O nauce chrześcijańskiej

- - 396 Augustyn rozpoczyna pisanie tego dzieła po wyświęceniu na biskupa Hippony;
- 427 – koniec prac nad dziełem *O nauce chrześcijańskiej*.

Istota chrześcijańskiego nauczania

IV, IV, 6: „ (1) **Badacz Pisma świętego** i uczoney (*tractator et doctor*), (2) **obronca prawdziwej wiary** i (3) **pogromca błędów**, powinien zarówno (4) **uczyć** (*docere*) dobrego, jak **odzwyczajając** (*dedocere*) od złego, wymową zaś **godzić** skłóconych, **pobudzać** opieszających, nieświadomych uczyć jak mają postępować i czego oczekiwać. Skoro zaś **wychowa** sobie albo napotka uważnych, chętnych i życzliwych, resztą powinien pokierować w zależności od wymagań sprawy. Jeżeli trzeba (5) **słuchaczy pouczyć**, uczyni to przy pomocy **opowiadania**, gdy spostrzeże, że trzeba wyjaśnić rzecz, o którą chodzi, a kiedy będzie trzeba rozwiązać wątpliwości, (6) przeprowadzi **rozumowanie za pomocą dowodów** (*ratiocinandum est*). Kiedy jednak słuchaczy raczej trzeba poruszyć niż pouczyć, by nie ociągali się z wykonaniem tego, o czym już wiedzą, oraz by utrwalić w nich przekonanie o rzeczach, które uważają za prawdziwe, potrzebna jest większa **siła wymowy**. Wtedy konieczne są zaklęcia, groźby, zachęty, ostrzeżenia przed karą i wszelkie inne środki odpowiednie do **poruszenia umysłu**” (tłum. J. Sulowski).

1. 1. BADACZ I UCZONY

Campagne environnante de Souk Ahras

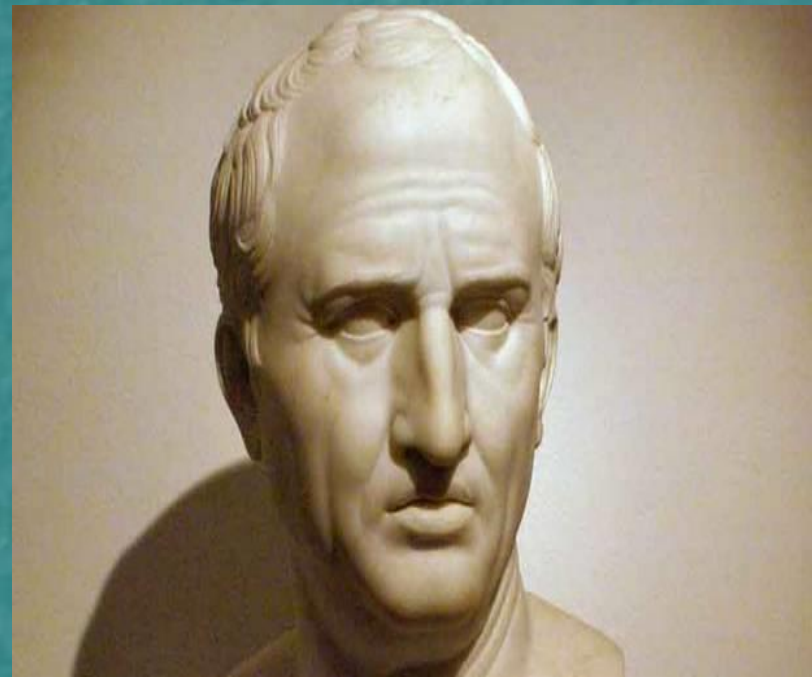

Paysage entre Guelma et Souk Ahras

- **13.11.354** - urodził się w numidyjskiej Tagaście (Souk Ahras, Algieria) jako syn Patrycjusza i Moniki.
- **361** rozpoczyna naukę w Tagaście, potem – **366-369** wyjeżdża do Madaury, gdzie uczy się gramatyki.
- **370** – wyjeżdża do Kartaginy, gdzie poznaje Bezimienną, która rodzi mu syna, Adeodata.
- **372** Augustyn czyta *Hortenzjusza* Cyclerona i przystaje do sekty manichejskiej.
- **384** wyrusza do Rzymu, porzucając manicheizm;
- **24.04. 387** – przyjmuje chrzest i wyrusza do Afryki.

1. 2. LEKTURY AUGUSTYNA

- Pod wpływem *Hortenzjusza* Cycerona Augustyn rozpoczyna drogę filozoficznych poszukiwań. Pisze: „Już od czasu, kiedym w dziewiętnastym roku życia poznał w szkole retora dzieło Cycerona pod tytułem *Hortenzjusz*, zapłonąłem tak wielką miłością do filozofii, że od razu zamierzałem poświęcić się jej całkowicie. Ale niemało było mgieł, które leżały mi na drodze, i długom też oglądał się na zapadające w ocean gwiazdy, a te wiodły mnie na szlaki błędne. Jakiś bowiem dziecinny przesąd odstraszył mnie od poszukiwania prawdy” (*O życiu szczęśliwym* I, 4, tłum. A. Świderkówna).
- Kultura literacka Augustyna jest kulturą łacińską. Jego literacki smak ukształtuje właśnie Cyceron, który później, po rozstaniu z manicheizmem, doprowadzi go do **sceptycyzmu** (akademizm).

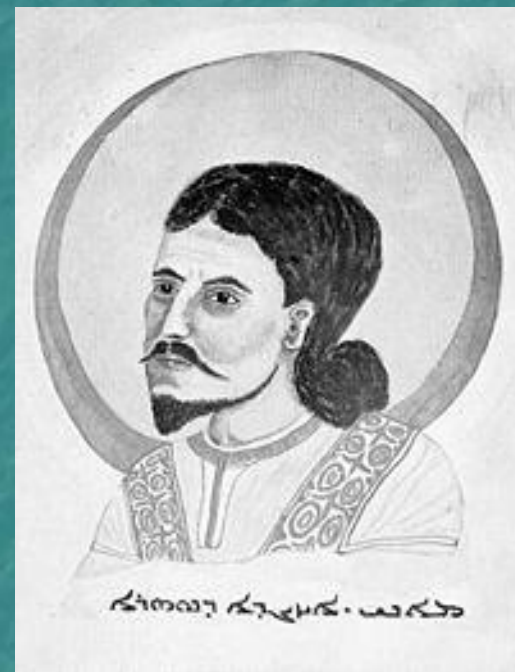
1. 3. POSZUKIWANIE MĄDROŚCI

- „Postanowiłem więc zbadać księgi Pisma Świętego, sam się przekonać – pisze - , co w nich się kryje. I oto widzę coś, co przekracza umysł pysznych, ale dzieciom też nie jest dostępne. Wchodzimy tam nad niskim progiem, a potem wznosi się nad nami wyniosłe sklepienie, spowite w tajemnice. Wówczas jeszcze nie dorosłem do tego, bym potrafił tam wejść i tak ugiąć karku, by móc wędrować przez tę dziedzinę. Nie odczuwałem cech Pisma Świętego w taki sposób, jak je teraz określam: raczej wydało mi się nie dość dostojne, gdy porównywałem je z monumentalną prozą Cyncerona. Moja pycha nie chciała się pogodzić z właściwą Pismu miarą stylu. Brakowało mi też dostatecznej przenikliwości, abym się zdołał przedrzeć do głębi tych Ksiąg. Nie ma wątpliwości, że w miarę jak dziecko rośnie, Pismo rośnie z nim razem. Lecz ja w swej pysze nie chciałem być dzieckiem. Nadęty wydawałem się sam sobie wielkim człowiekiem” (Wyznania III, 5, tł. Z. Kubiak).

1. 4. MANICHEJSKI SŁUCHACZ

- **MANICHEIZM** –nurt gnostycki, którego twórcą był **Mani (Manes, Manicheusz, 216-277)**. Manicheizm łączył elementy judaizmu, chrześcijaństwa, buddyzmu i zoroastryzmu i w III w. zaczął się rozszerzać z Persji po Afrykę Północną i Chiny. Od IV w. był religią prześladowaną przez cesarzy rzymskich.
- W swojej organizacji manicheizm naśladował strukturę kościelną: miał swoich biskupów i kapłanów, którzy należeli do grupy „wybranych” i byli zobowiązani do zachowywania „potrójnej pieczęci” (ust, rąk i łona) oraz zwykłych „słuchaczy”. Mani osobiście sporządzał „święte księgi”: *Ewangelie, Homilie, Psalmy czy Listy*.
- W jednym z Psalmów pisze: „Kiedy Duch Święty przybył i objawił nam drogę Prawdy, pouczył, że są dwie natury oddzielone od siebie od początku: natura Światła i natura Ciemności”.
- Manicheizm głosi radykalny dualizm: ontologiczny (2 natury), teologiczny (2 bogów: dobra i zła), antropologiczny (2 elementy w człowieku: duch i ciało), aksjologiczny (dobro i zło). Dualizm ontologiczny, a w konsekwencji teologiczny jest naznaczony materializmem.

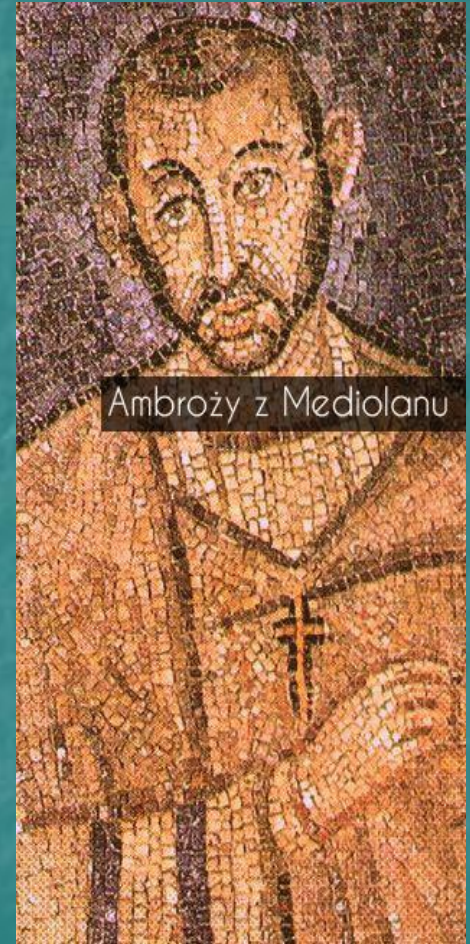

ZERWANIE Z MANICHEIZMEM

- Augustyn z zapałem studiował **sztuki wyzwolone** (*artes liberales*), co zrodziło wątpliwości co do manichejskiego nauczania pełnego pseudo-wiedzy i mitów: „Wiele już przedtem naczytałem się dzieł filozofów i miałem nimi wypełnioną pamięć. Teraz więc niektóre ich tezy porównywałem z rozwlekłymi baśniami manichejczyków. Bardziej prawdopodobne wydały mi się twierdzenia filozofów, pożyteczne przynajmniej w tym, że mogły być opisem tego świata, chociaż filozofowie nie odnaleźli jeszcze Tego, który jest Panem świata” (*Wyznania V, 3*).
- Manichejczycy podważali natchniony charakter **Starego Testamentu**, o którym biskup manichejski Faustus mówił: „dziedzictwo to jest tak nędzne, cielesne i odległe od dóbr duchowych, że po otrzymaniu owych błogosławionych obietnic Nowego Testamentu, które przyobiecują mi królestwo niebieskie i życie wieczne, gdyby zapisujący darmo mi je oddawał, to bym nimi wzgardził” (*Przeciw Faustusowi IV, 1*, tł. J. Sulowski).
- **Doświadczenia egzystencjalne**: Augustyn zauważył, że nie wszyscy manichejczycy żyją wyznawaną wiarą. Bezimienny przyjaciel Augustyna, który z manicheizmu nawrócił się na chrześcijaństwo w obliczu śmierci uzyskał nagle pewność i spokój, które mu dała wiara. Po jego śmierci Augustyn stracił spokój: „Wtedy ból zamroczył moje serce. Na cokolwiek patrzyłem, wszędzie widziałem tylko śmierć. Rodzinne miasto stało się dla mnie czymś niemożliwym do zniesienia, dom rodzinny – samym nieszczęściem. Wszystko, co przedtem było nam obu wspólne, teraz, bez niego, zmieniło się w straszną mękę. Wszędzie szukały go moje oczy, a nigdzie go nie było” (*Wyznania IV, 4*).

1. 5. SŁUCHACZ SŁOWA

- Od 384 r. Augustyn przebywa w Mediolanie jako retor dworu Walentyniana II.
- Biskupem Mediolanu jest **Ambroży** (339-397), który cieszył się sławą wybitnego mówcy: „Z radością też słyszałem, że w kazaniach Ambroży często powoływał się na tekst „Litera zabija, duch ożywia” – jakby to była reguła, którą szczególnie mocno chciał podkreślić. Kiedy wyjaśniał takie teksty, które wtedy, gdy je brałem według litery, zdawały się głosić naukę przewrotną i uchylając zasłony tajemnicy, odsłaniał ich sens duchowy, nic w tym, co mówił nie budziło mego sprzeciwu: (*Wyznania* VI, 4).
- „Gdy czytał oczy przebiegały stronice, a umysł rozważał treść tekstu, język zaś był beczynny i żaden dźwięk nie dobywał się z ust. Nieraz, gdy do niego podchodziłem – a każdy mógł się do niego zbliżyć swobodnie (...) – zastawałem go pochylonego w takim milczeniu nad lekturą; nigdy nie czytał na głos. Długo się wtedy siedziało przy nim w ciszy – któż by się bowiem ośmielił przeszkadzać człowiekowi tak pogrążonemu w studiach? – i nieraz odchodziło się, bo nietrudno było się domyślić, że w tym krótkim czasie, kiedy był oddzielony od burzliwych spraw innych ludzi i mógł dać pokarm własnemu umysłowi, nie chciałby, żeby go od tego odrywano” (*Wyznania* VI, 3).

Ambroży z Mediolanu

1. 6. UCZEŃ NEOPLATONIKÓW

- Augustyn mógł słuchać w Mediolanie kazań Ambrożego, które zwróciły jego uwagę na neoplatonizm. Do jego rąk wpadły „księgi platoników”, które zawierały fragmenty *Ennead* Plotyna w tłumaczeniu Mariusza Wiktoryna (IV w.).
- Ta lektura pomogła mu zrewidować wyobrażenia o Bogu, bo wcześniej, jak sam pisze: „za substancję uważałem tylko to, co można dostrzec oczyma” (*Wyznania* VII, 1). Wyobrażał sobie Boga jako jedyne, niezniszczalne, ale jednocześnie jako substancję cielesną rozciągającą się w przestrzeni, posiadającą jakiś kształt. Tymczasem w książkach platoników „Przeczytałem w nich – wprawdzie nie w takich słowach, ale taką właśnie treść, i to wspartą wieloma różnymi argumentami – że na początku było Słowo, a Słowo było u Boga, a Bogiem było Słowo; Ono było na początku u Boga” (*Wyznania* VII, 9).
- „Te książki zachęcały mnie, abym powrócił do samego siebie. Zacząłem więc wchodzić w głębię mej istoty za Twoim przewodnictwem” (*Wyznania* VII, 10).
- Myśliciele skupieni wokół Ambrożego, m. in. starzec Symplicjan, późniejszy biskup Mediolanu, wskazali mu przez pryzmat neoplatonizmu koncepcję Boga – jako substancji duchowej i najwyższego Dobra oraz koncepcję duszy-obrazu Boga. Opowiedział mu też historię nawrócenia Mariusza Wiktoryna.

4. UCZYĆ DOBREGO, ODZWYCZAJAĆ OD ZŁEGO

- Wszystko, co Bóg stworzył jest DOBRE.
- Natura człowieka jest dobra, ale pętają ją *cielesne przyzwyczajenia (consuetudo carnalis)*;
- Augustyn jest przekonany o prawdzie chrześcijaństwa. Przeżywa nawet rodzaj ekstazy, w której doświadcza „substancji duchowej”, ale powrót do rzeczywistości jest bolesny: nie był w stanie podjąć ostatecznej decyzji o nawróceniu. Dlaczego? „Zatrzymywały mnie zupełne głupstwa, skończone marności, moje stare przyjaciółki. Chwytały za szatę cielesną i szeptały: 'Opuścisz nas? I od tej chwili już przenigdy nie będziemy z tobą? I od tej chwili już przenigdy nie będzie ci wolno tego czy tamtego?'” (Wyznania VII, 17).
- W zerwaniu z przyzwyczajeniami może pomóc tylko ŁASKA.

5. SCENA W OGRODZIE MEDIOLAŃSKIM

- W 386 r. odwiedza go znajomy z Afryki, Pontycjan, i opowiada o nawróceniu urzędników cesarskich. Augustyn jest poruszony swoją niemocą: „A skoro dociekliwa myśl zagarnęła z najskrytszych ostępów duszy całą moją nędzę i wyciągnęła ją na powierzchnię, przed oczy mego serca, wtedy wreszcie zerwała się we mnie burza, niosąc deszcz rzęsiстых łez. Aby się wypłakać, podniosłem się (...) rzuciłem się gdzieś na ziemię u stóp drzewa figowego” (*Wyznania VIII, 12*).
- I nagle słyszę dziecięcy głos z sąsiedniego domu, nie wiem, czy chłopca, czy dziewczyny, jak co chwila powtarza śpiewnie taki refren: „Weź to, czytaj! Weź to, czytaj” (*Tolle, lege*). Ocknąłem się i w wielkim napięciu usiłowałem sobie przypomnieć, czy w jakimkolwiek rodzaju zabawy dzieci śpiewają taką piosenkę. Nie przychodziło mi do głowy, żebym to kiedyś przedtem słyszał. Zdusiwszy w sobie łkanie, podniosłem się z ziemi, znajdując tylko takie wytłumaczenie, że musi to być nakaz Boży, abym otworzył książkę i czytał ten rozdział, na który najpierw natrafie” (*Wyznania VIII, 12*).
- Rz 13, 13-14: „Żyjmy przyzwoicie jak w jasny dzień: nie w hulankach i pijatykach, nie w rozpuście i wyuzdaniu, nie w kłótni i zazdrości. Ale przyobleczcie się w Pana Jezusa Chrystusa i nie troszczcie się zbytnio o ciało, dogadzając żądom”.
- Augustyn postanawia radykalnie zmienić swoje życie: zrywa z dworem, zrywa z nauczaniem retoryki. Rozpoczyna „wstępowanie na górę” chrześcijaństwa: „Przyczyną bynajmniej nie było to, jakobyś mnie, wspinającemu się w górę z doliny łez i śpiewającemu pieśń stopni, nie dał strzał ostrych i węgli rozpalonych przeciw podstępnyemu językom, które mogłyby mi się sprzeciwiać pod pozorem udzielania rad i z miłości mnie pożreć, jak się połyka pokarm. Przeszyłeś moje serce jak strzałą, Twoją nadziemską miłością” (*Wyznania IX, 2*).

5. POU CZAJĄ CE PRZYKŁ ADY

- Czy w ogrodzie mediolańskim rosła figa?
- Biografia – narzędzie nawrócenia czytelnika.
- 397- Augustyn pisze *Wyznania*;
- Wyznanie – *confessio* – to: wyznanie grzechów, wyznanie wiary, zaświadczenie o tym, czego doświadczyliśmy, wyznanie Bożej chwały (*Sprostowania II, 32*);
- Wyznanie stowarzyszone jest z czytaniem:
 - - wyznanie grzechów – lektura żywotu św. Antoniego i Listu do Rzymian;
 - - wyznanie wiary – lektura *libri platoniorum*, św. Pawła i Jana;
 - - *Wyznania* to świadectwo nawrócenia - *conversio* ; wyznanie chwały bożej – to lektura Księgi Rodzaju.
- Czytelnik ma podążać podobną drogą – pisanie i czytanie to „ćwiczenie duchowe”.

6. ROZUMOWANIE – *si fallor – sum...*

- *Credo ut intelligam; Wiara wyprzedza rozum czasowo, ale logicznie jest on na pierwszym miejscu; Pogarda dla rozumu jest pogardą dla Stwórcy...*
- Gmach wiedzy należy wznosić na tym, co niepodważalne, a jest tym pewność własnego istnienia.
- **Odparcie sceptycyzmu:** „Albowiem i my istniejemy, i my wiemy o tym, że istniejemy, i my kochamy to istnienie i tę wiedzę. A w tych trzech rzeczach, które wymieniłem, nie zwodzi nas żadne fałszywe prawdopodobieństwo (...). Co się tyczy tych prawd, żadnego lęku nie budzą we mnie dowody akademików, którzy pytają: A cóż, jeśli się mylisz? – Bo jeśli się mylę, to jestem. Przecież ten, kto nie istnieje, w żaden sposób nie może się też mylić. Jeśli więc mylę się, oznacza to, że jestem. A ponieważ jestem, jeśli się mylę, to jakże mogę się mylić co do tego, że jestem, skoro istnienie me jest pewne, jeżeli się mylę? Ponieważ tedy istniałbym, nawet popełniając omyłki, więc chociażbym się mylił, niewątpliwie nie mylę się w tym, że wiem o moim istnieniu. Wynika stąd, że się nie mylę również co do mej świadomości własnego istnienia. Jak bowiem wiem, że jestem, tak samo też wiem o samej tej mojej wiedzy. A gdy te dwie rzeczy miłuję, to również miłość mą dołączam do owych wiadomych mi rzeczy jako coś trzeciego, co bynajmniej nie ma mniejszej wartości. Bo wszak nie mylę się, że kocham, skoro nie jestem w błędzie co do rzeczy, które kocham. Zresztą, gdyby nawet owe rzeczy były fałszywe, to i tak prawdą byłoby, że kocham rzeczy fałszywe. (...) Ponieważ jednak rzeczy te są prawdziwe i pewne, któż tedy wątpiłby, że i samo umiłowanie ich, gdy są kochane, jest prawdziwe i pewne? I dalej: jak nie ma nikogo, kto by nie pragnął istnieć, tak też nie ma nikogo, kto by nie chciał być szczęśliwy. Bo jakby mógłby być szczęśliwy, gdyby nie istniał?” (*O Państwie Bożym* XI, 26, tł. W. Kornatowski).

NAUKA CHRZEŚCIJAŃSKA

- II, XI, 16: „Nauka języków jest wielką pomocą w rozwiązywaniu nieznanymi znaków właściwych”.
- II, XVIII, 28: „Prawdziwy i dobry chrześcijanin zrozumie, że pańska jest prawda, gdziekolwiek by ją spotkał, a szukając jej i znajdując także w Piśmie świętym, będzie się strzegł i odrzucał zabobonne baśnie, bolejąc nad ich wyznawcami”.
- II, XXXI, 48: „Sztuka dowodzenia przyczynia się znacznie do badania i rozwiązywania wszelkiego rodzaju kwestii w Piśmie Świętym”.

■ DROGA KU BOGU (II, VII, 9 i n.):

1. Nawrócenie przez **bojaźń Bożą**.
2. Usuwanie wad przez **skromność i pobożność**.
3. Zdobywanie **wiedzy**.
4. Męstwo, „na który się łaknie i pragnie sprawiedliwości”.
5. **Miłosierdzie** – doskonalenie miłości bliźniego.
6. **Miłość nieprzyjaciół** – „oczyszcza swój wzrok i dzięki temu może dojrzeć Boga”.
7. **Mądrość**, „której będzie zażywał uciszony i całkowicie uspokojony”, a jej początkiem – **bojaźń Boża (1)**.

4. POGROMCA BŁĘDÓW

- **388-** W Tagaście Augustyn zakłada wspólnotę „sług Bożych”; pisze regułę – fundament życia wspólnotowego.
- **391-** Augustyn zostaje wyświęcony przez biskupa Waleriusza na kapłana, a w roku **395** na biskupa Hippony.
- **399** – rozpoczyna prace nad dziełem *O Trójcy Świętej*, w którym zwalcza herezję arianizmu.
- **411** – bierze udział w debacie z donatystami.
- **412** - rozpoczyna pracę nad *O Państwie Bożym*, które polemizuje z oskarżeniami Rzymian, iż upadek Cesarstwa – winą chrześcijan.
- **416** – bierze udział w soborze w Milewe, gdzie zostaje potępiona nauka Pelagiusza i Celestiusza.

BISKUP HIPPONY

- **Arianizm** – od imienia Ariusza (IV w.), który uważał, że boskość Chrystusa jest pochodna i podporządkowana Ojcu.
- **Donatyści** – ruch powstały za czasów prześladowań (pocz. IV w.), który głosił konieczność powtórzenia sakramentów udzielanych przez tych, którzy wyparli się wiary.
- **Pelagiusz** – mnich, który twierdził, że człowiek może o własnych siłach osiągnąć bezgrzeszność, skoro mu to Bóg nakazał.
- **28 sierpnia 430 r. Augustyn** umiera w obleganej przez Wandalów Hipponie.

ZNACZENIE MYŚLI AUGUSTYŃSKIEJ

- Sformułowanie ideału nauczania chrześcijańskiego (*doctrina christiana*), wykorzystującego całość ludzkiej wiedzy na potrzeby lektury Biblii, ideału, który stał się podstawą szkolnictwa w następnych wiekach.
- Oparcie gmachu ludzkiej wiedzy na niepodważalnej świadomości istnienia własnej jaźni (*si fallor - sum*).
- Podjęcie kwestii relacji wiary i rozumu z akcentem na fakt, że wiara nie jest aktem nieracjonalnym. Tym śladem podążyli inni myśliciele jak św. Anzelm z Canterbury, św. Tomasz z Akwinu, św. Bonawentura, czy Jan Paweł II w *Fides et ratio*.
- Sformułowanie wielu istotnych elementów chrześcijańskiego nauczania, jak nauka o Bogu jako niezmiennej substancji duchowej, nauka o złu jako braku dobra z zaakcentowaniem faktu dobroci wszystkiego, co jest dziełem Bożym;
- Poglądy Augustyna kształtowały się w polemice. Dyskusja z Pelagiuszem oraz własne doświadczenie uświadomiły mu fakt, że choć natura ludzka jest dobra, to skorupę złych przyzwyczajzeń może rozbić jedynie łaska.
- Położenie podstaw pod egzegezę biblijną: omówienie różnych sensów Pisma św.
- Artyzm literackiej wypowiedzi, który sprawia, że pisma św. Augustyna można zaliczyć do arcydzieł literatury.

ZAPRASZAM NA AUGUSTYŃSKIE SZLAKI...

